

Світлана О. Коваленко
**ЗМІЦНЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

У статті проаналізовано сучасний стан розвитку регіонів України, визначено основні проблеми розвитку регіонів та фінансової самостійності місцевих бюджетів на сучасному етапі, розроблено шляхи підвищення ефективності продовження процесу бюджетної децентралізації.

Ключові слова: децентралізація; органи місцевого самоврядування; місцеві бюджети; об'єднана територіальна громада.

Табл. 2. Літ. 11.

Светлана А. Коваленко
**УКРЕПЛЕНИЕ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ
В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ**

В статье проанализировано современное состояние развития регионов Украины, определены основные проблемы развития регионов и финансовой самостоятельности местных бюджетов на современном этапе. Разработаны пути повышения эффективности продолжения процесса бюджетной децентрализации.

Ключевые слова: децентрализация; органы местного самоуправления; местные бюджеты; объединённая территориальная община.

Svitlana O. Kovalenko¹
**STRENGTHENING THE LOCAL BUDGETS
UNDER DECENTRALIZATION**

The article analyzes the current state of regional development in Ukraine and determines the key problems in regions' development, including those related to financial autonomy of local budgets at the current stage of their development. The ways to enhance the budget decentralization process efficiency is offered.

Keywords: decentralization; local self-government bodies; local budgets; united territorial communities.

Peer-reviewed, approved and placed: 7.02.2017.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інтеграції України до європейського співтовариства особливої уваги набуває проблема збалансованого економічного розвитку регіонів та фінансової незалежності органів місцевого самоврядування, яка є відображенням демократичних відносин у суспільстві, можливостей подальшого економічного розвитку держави та формування нового кола економічних відносин.

Функціонування органів місцевого самоврядування сьогодні не забезпечує створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту прав, надання населенню органами місцевого самоврядування, утвореними ними установами та організаціями високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях [8].

Крім цього, через складну соціально-політичну ситуацію в країні сьогодні загострюються проблеми зниження рівня життя населення, що напряму

---

¹ Kharkiv Institute of Finance of the Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine.

впливає на економічний розвиток областей та наповнюваність місцевих бюджетів.

Варто зазначити, що в сучасних умовах Україна потребує ефективного механізму перерозподілу фінансових ресурсів між бюджетами, залучення та стимулювання активної частини суспільства до самоорганізації, відстоювання своїх інтересів і задоволення різнобічних потреб на регіональному рівні. За таких умов особливого значення набувають проблеми реалізації державної регіональної політики та фінансування найважливіших для населення видатків, вирішити які повинна запроваджена в Україні реформа децентралізації влади.

Аналіз останніх публікацій. Вивченню та обґрунтуванню проблем зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів та вирішенню проблем децентралізації влади приділено увагу багатьох українських вчених, зокрема К.В. Аврамченко [3], О.М. Бориславської [4], О.П. Кириленко [8], І.О. Луніної [6], М.І. Скрипниченко [7], Т. Станкус [10], І.З. Сторонянської [11]. Проте, недостатньо уваги приділено результатам проведення бюджетної децентралізації та визначенню шляхів підвищення ефективності її подальшого проведення.

Мета дослідження полягає у пошуку шляхів вирішення проблеми зміцнення та фінансової самостійності місцевих бюджетів в сучасних умовах реформування місцевого самоврядування.

Основні результати дослідження. З кожним роком проблеми підвищення соціально-економічного розвитку регіонів та зміцнення самостійності місцевих бюджетів набувають все більшої гостроти. Серед основних напрямів економічного розвитку регіонів варто виділити збільшення бюджетних надходжень, поліпшення рівня життя та доходів населення, зайнятості, освіти, культури, охорони здоров'я.

Нестабільна економічна ситуація в Україні, яка склалася на сьогоднішній день, через коливання валютного курсу, інфляцію, проведення антитерористичної операції на сході країни, втрати зв'язку з Кримом, має негативний вплив на рівень економічного розвитку регіонів. Наслідком такої нестабільності є зменшення народжуваності та поступове скорочення чисельності населення України, що підтверджують дані табл. 1.

Однак, варто зауважити, що при загальному зниженні кількості населення України, скороченні чисельності сільського населення з 1991 р. на 2,5 млн осіб, а кількості сільських населених пунктів – на 348 од., кількість сільських рад збільшилася на 1067 од. [2].

Розпочата в Україні децентралізація влади має призвести до зростання економіки регіону, достатності робочих місць для сільського населення та запобігання відтоку його у міста завдяки створенню умов для зацікавленості місцевих громад у залученні інвестицій, розвитку виробництва, проведенні політики підвищення ефективності видатків бюджету та впровадженні реформ з використанням потенціалу області. Децентралізація дає можливість стимулювати інновації, створює умови для взаємодії та наближення керівництва громади до місцевого населення.

Таблиця 1. Природний приріст, скорочення населення України по областях*

№	Області	Чисельність наявного населення на 01.01.2015, осіб	Чисельність наявного населення на 01.01.2016, осіб	Природний приріст, скорочення, осіб	Темп зростання (зменшення) кількості наявного населення станом на 01.01.2016 до 01.01.2015, %
1	Вінницька	1603155	1602163	-992	99,48
2	Волинська	1042715	1042668	-47	99,98
3	Дніпропетровська	3256609	3254884	-1725	99,34
4	Донецька	4267259	4265145	-2114	99,25
5	Житомирська	1248183	1247549	-634	99,33
6	Закарпатська	1259325	1259158	-167	99,97
7	Запорізька	1754656	1753642	-1014	99,30
8	Івано-Франківська	1382534	1382352	-182	99,99
9	Київська	1731930	1732235	305	100,17
10	Кіровоградська	973826	973150	-676	99,24
11	Луганська	2206383	2205389	-994	99,34
12	Львівська	2534823	2534174	-649	99,86
13	Миколаївська	1158922	1158207	-715	99,47
14	Одеська	2390757	2390289	-468	99,74
15	Полтавська	1439769	1438948	-821	99,31
16	Рівненська	1161826	1161811	-15	100,00
17	Сумська	1114139	1113256	-883	99,09
18	Тернопільська	1066078	1065709	-369	99,60
19	Харківська	2719309	2718616	-693	99,54
20	Херсонська	1063051	1062356	-695	99,48
21	Хмельницька	1295228	1294413	-815	99,48
22	Черкаська	1243808	1242965	-843	99,29
23	Чернівецька	909997	909893	-104	99,99
24	Чернігівська	1045942	1044975	-967	98,99
25	м. Київ	2904381	2906569	2188	100,64

* розраховано за [9].

Однак, під час проведення реформи варто брати до уваги сучасні загрози з важкопрогнозованими та руйнівними наслідками для економіки України, головними з яких є: продовження військових дій на сході України; подальше ускладнення зовнішньоекономічних відносин з РФ; посилення девальваційних очікувань на валютному ринку в умовах низького рівня міжнародних валових резервів та необхідності фінансування значних зовнішніх зобов'язань; висока вартість залучення кредитних ресурсів усередині країни, нестабільність вітчизняної фінансової та банківської системи, низький рівень довіри населення до неї [7, 48].

Варто зауважити, що підвищення соціально-економічного розвитку регіонів України неможливо без розв'язання проблем зменшення диспропорцій в їх розвитку з урахуванням особливостей територій.

Нерівномірність розвитку територій України підтверджується даними щодо динаміки валового регіонального продукту. Його показники за останні роки доводять, що всі регіони України, крім Луганської, Донецької та Київської областей, мали тенденцію до безперервного економічного зростання. В Київській області у 2013 р. простежується тимчасовий економічний спад. Причини економічного спаду в Луганській та Донецькій областях цілком очевидні, оскільки з 2013 р. для обчислення показників валового регіонального продукту використовуються дані областей без урахування тимчасово окупованих територій. Так, мінімальний і максимальний розмір валового регіонального продукту за 2014 р. складає 15049 млн грн у Чернівецькій області та 357377 млн грн у м. Києві відповідно. Різниця між максимальним і мінімальним показниками становить 342328 млн грн, тобто 22,75 разів, що підтверджує наявність диспропорцій економічного розвитку регіонів. Зазначені дані свідчать, що в регіонах, де працюють великі промислові підприємства та їхні філії, розмір валового регіонального продукту значно вищий. Отже, з 24 областей України можна виділити регіони з найнижчим рівнем валового регіонального продукту за останні роки. Такими регіонами є Чернівецька, Тернопільська, Волинська та Херсонська області. Найбільш продуктивними регіонами України є Дніпропетровська, Київська, Полтавська області та м. Київ. У цих регіонах середній обсяг валового регіонального продукту на одну особу за останні роки становить 48244 грн, 42176,33 грн, 42142 грн та 110331,3 грн на одну особу відповідно. Однак найнижчий середній показник обсягу валового регіонального продукту на одну особу за останні роки зафіксовано у Чернівецькій області – 15411,67 грн, Закарпатській області – 17767,33 грн, Тернопільській – 17897 грн, Херсонській – 19648,67 грн та Волинській області – 20761,33 грн [9].

Пріоритетом соціально-економічного розвитку регіонів на сучасному етапі має стати підвищення фінансового самозабезпечення та посилення власних конкурентних переваг, а прийняття найважливіших управлінських рішень і побудова фінансового механізму на рівні регіонів повинні орієнтуватися не на простий підрахунок обсягу наявних фінансових ресурсів, а на мобілізацію та ефективне використання всього фінансового потенціалу [11, 55].

Отже, в сучасних умовах кожний регіон повинен максимально використовувати власний потенціал, включаючи його територіальні, промислові, екологічні та інші переваги для збільшення фінансової самостійності місцевих бюджетів, адже це можливо за умови стабільного формування доходів населення та вирішення соціально-економічних проблем регіонів.

Варто зауважити, що сьогодні потребують вирішення не лише проблеми фінансової неспроможності місцевих бюджетів та підвищення ефективності управління грошовими ресурсами на місцевому рівні, а й відсутність якісної системи контролю з боку споживачів адміністративних послуг, якість надання яких в окремих областях залишає бажати кращого; значна зношеність житлового фонду та занепад теплових, каналізаційних мереж, водопостачання та інших базових інфраструктурних послуг; відсутність прозорої діяльності органів місцевого самоврядування для місцевого населення; неефективне володіння об'єктами комунальної власності та землею; нерозвиненість побу-

тових, культурних, інформаційних послуг для населення окремих регіонів; демографічні проблеми та старіння населення окремих регіонів; неспроможність та відсутність досвіду населення відстоювати права й інтереси громади та вирішувати проблеми регіонального рівня. Зазначені проблеми на місцях існують переважно через недостатню кваліфікацію спеціалістів на місцях та дефіцит посадових осіб, які б мали достатній рівень знань та досвіду у технічній, управлінській та фінансовій сферах, що помітно відбивається на якості надання суспільно значущих послуг. Вирішення цих проблем, на нашу думку, можливе шляхом матеріального зацікавлення та стимулювання кваліфікованих спеціалістів працювати в сільській місцевості, а не шукати джерела отримання доходів у великих містах. Отже, серед першочергових завдань бюджетної децентралізації є вирішення зазначених проблем шляхом створення спроможної територіальної громади.

Відповідно до Методики формування спроможних територіальних громад, останніми вважаються територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема, у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [1].

Бюджетна децентралізація зовсім не означає відмову центральних органів влади від відповідальності за якість надання послуг у суспільно значущих сферах діяльності. Вона повинна забезпечуватися створенням дієвої системи контролю за дотриманням місцевими органами влади встановлених стандартів надання послуг, попередженням та запобіганням корупції та зловживань на місцях та проведенням аудиту ефективності використання бюджетних коштів.

Варто підкреслити, що кінцева мета децентралізації – досягнення фінансової спроможності громад, що спирається на пряму залежність обсягів надходжень до місцевих бюджетів від рівня економічної активності на місцях. Це передбачає упорядкування управління об'єктами комунальної власності на засадах комерційного розрахунку та поширення взаємодії між органами місцевого самоврядування та приватними підприємствами. Важливу роль у фінансовій децентралізації відіграватиме також удосконалення інструментарію місцевих запозичень [1].

Зауважимо, що перші спроби впровадження децентралізації були зроблені у 1996 р. оголошенням поєднання централізації та децентралізації в здійсненні державної влади, продовжені у 1998 р., однак також не були комплексними і не супроводжувалися адміністративно-територіальною реформою. У 2000 р. були встановлені прямі міжбюджетні відносини державного бюджету з обласними, районними та бюджетами міст обласного значення, однак тільки у 2014 р. була зроблена спроба створити об'єднані громади та встановити з ними прямі бюджетні відносини. Починаючи з 2015 р. джерела наповнення місцевих бюджетів розширено за рахунок передання з державного бюджету на місця окремих податків, таких як єдиний податок, податок на майно, податок на прибуток комунальних підприємств [3, 48–50].

Впровадження реформи розпочато на основі Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, Програми діяльності Уряду, «Стратегії–2020» Президента України та відповідного плану з їх реалізації. Отже, на 01.01.2016 в Україні створено 159 об'єднаних територіальних громад (ОТГ), які ефективно функціонують (табл. 2). Найбільша кількість об'єднаних територіальних громад створена в Тернопільській області – 26 та у Хмельницькій – 22. У всіх 159 об'єднаних територіальних громад розроблено та затверджено відповідними радами Стратегії соціально-економічного розвитку. Крім того, триває процес добровільного об'єднання територіальних громад, у поточному році створено ще 25 об'єднаних територіальних громад.

Таблиця 2. Об'єднані територіальні громади України станом на 01.01.2016*

Назва областей	Кількість ОТГ	Кількість місцевих рад, які увійшли до складу ОТГ	Кількість населених пунктів	% площі ОТГ у загальній площі області, %	% чисельності населення ОТГ в області, %
Тернопільська	26	166	283	27,7	21,3
Хмельницька	22	213	490	35,9	22,8
Дніпропетровська	15	43	159	12,5	4,1
Львівська	15	46	151	5,1	2,7
Полтавська	12	44	179	7,3	5,9
Чернівецька	10	30	45	9,5	9,1
Житомирська	9	49	152	8,6	4,1
Одеська	8	40	98	7,8	3,6
Запорізька	6	21	57	8,3	2,2
Волинська	5	22	80	5,4	2,6
Рівненська	5	13	41	4,7	2,3
Чернігівська	5	19	57	5,3	2,3
Донецька	3	20	65	6,6	2,9
Івано-Франківська	3	16	26	2,9	2,5
Черкаська	3	8	12	1,8	1,5
Вінницька	2	4	14	0,8	1,5
Закарпатська	2	6	6	1,3	2,5
Кіровоградська	2	6	25	1,7	2,6
Луганська	2	10	30	3,8	3,6
Київська	1	4	6	0,7	0,6
Миколаївська	1	2	4	0,9	0,3
Сумська	1	8	21	2,0	0,5
Херсонська	1	4	14	0,7	0,3
Харківська	0	0	0	0	0
Всього	159	794	2015	6,2	3,8

* розраховано за [5].

За I-ше півріччя 2016 р. фактичні надходження доходів загального фонду місцевих бюджетів 159 об'єднаних територіальних громад (з урахуванням трансфертів з державного бюджету) склали 3093 млн грн, що більше майже в 7 разів порівняно з надходженнями аналогічного періоду 2015 р. до бюджетів

місцевих рад, які увійшли до складу об'єднаних територіальних громад. Надходження за 9 місяців 2016 р. до загального фонду місцевих бюджетів становило 103,9 млрд грн, тобто 99,4% від річного плану [5].

За I-ше півріччя 2016 р. фактичні надходження податку на доходи фізичних осіб склали 719 млн грн, що становить 54% в обсязі власних доходів місцевих бюджетів. Наступним за вагомістю податком є плата за землю – 238 млн грн (18%), надходження акцизного податку становлять 167 млн грн (13%), єдиного податку – 146 млн грн (11%). Об'єднання громад дозволило збільшити власні доходи бюджетів об'єднаних територіальних громад на 1 жителя відповідної території. В середньому, показник (у порівнянні з I-шим півріччям 2015 р.) по всіх об'єднаних територіальних громадах збільшився на 667 грн (з 288 до 955 грн). Із розрахунку на 1 жителя найбільше коштів за I півріччя 2016 р. отримала Ювілейна об'єднана територіальна громада Дніпропетровської області – 7948 грн [5].

Зазначені позитивні результати підтверджують ефективність бюджетної децентралізації та реформ місцевого самоврядування.

Крім цього, об'єднання територіальних громад має позитивні наслідки для управління місцевими фінансами: зростання спроможності місцевого самоврядування в управлінні фінансовими ресурсами через збільшення можливостей залучати висококваліфікованих фахівців до управлінських структур (кількість яких значно зменшиться); зменшення чисельності адміністративного персоналу місцевих рад і обсяг видатків на його утримання; підвищення конкуренції населених пунктів у межах об'єднаної територіальної громади, що стимулює відкритість та прозорість економіки, зменшення корупції у сфері формування та використання бюджетних коштів, розподілі прав користування земельними ресурсами, управлінні комунальним майном тощо; ухвалення управлінських рішень щодо надання більшої кількості суспільних послуг об'єднаною територіальною громадою, що сприяє повнішому забезпеченню пріоритетів населення [8].

Однак, для подальшого її ефективного проведення вважаємо за потрібне розробити та впровадити дієву систему контролю та попередження корупції на місцях шляхом підвищення відповідальності посадових осіб за правильність та достовірність ведення обліку та складання звітності, формування об'єктивної інформаційної бази про напрямки використання бюджетних ресурсів. Крім того, доцільно налагодити систему комп'ютерного моніторингу доходів та видатків бюджету територіальної громади для забезпечення прозорості руху бюджетних коштів та підвищення ефективності управління ними на місцевому рівні. Варто наголосити, що зазначена інформація, на нашу думку, повинна бути простою для сприйняття, зрозумілою, відкритою та доступною для мешканців громади та інших зацікавлених осіб, що дозволить проводити її вивчення та аналіз з метою контролю, а також періодично має висвітлюватися місцевими засобами масової інформації.

Особливу увагу доцільно приділити проведенню роз'яснювальної роботи серед місцевого населення щодо сутності реформи, конкретних етапів її реалізації та кінцевого результату, повноважень місцевого самоврядування для

залучення активного населення до розв'язання проблем регіонів та участі в контрольній діяльності за витрачанням бюджетних коштів. Для аналізу обізнаності населення Харківського регіону щодо сутності та напрямів децентралізації влади у січні 2017 р. нами проведено опитування 100 осіб в м. Харкові, в результаті чого визначено, що 12 опитуваних ніколи не чули про проведення децентралізації влади, 53 особи чули термін «децентралізація», але не могли пояснити його сутність, 26 – розуміли загальні риси запровадженої реформи, і тільки 9 опитуваних дали достатньо ґрунтовні відповіді щодо змісту проведення бюджетної децентралізації. Підсумовуючи викладене, хотілося б зазначити, що окремі жителі Харківської області висловлюють сумнів щодо ефективності запровадженої реформи, однак готові взяти участь в її впровадженні. Адже ефективність цієї реформи може бути доведена тільки спільними цілями та діями з боку керівників територіальних громад та місцевого населення. Виходячи з цього, хочемо уточнити термін «спроможна територіальна громада» та викласти його в такій редакції: спроможна територіальна громада – це добровільне самостійне об'єднання кількох населених пунктів, що мають єдиний адміністративний центр, необхідне для забезпечення спільних інтересів місцевого значення та питань щодо спільної власності й надання належного рівня послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, безпосередньо або через відповідні органи місцевого самоврядування.

Також значним кроком у напрямі поширення інформації, розширення можливостей участі населення в процесі розвитку території та зближення керівників громади з місцевим населенням може стати створення народного комітету з контролю управління бюджетними коштами. На нашу думку, до складу такого комітету повинні входити представники місцевого населення, обрані жителями громади для представлення їхніх інтересів. Кожний населений пункт, що увійшов до складу об'єднаної громади, має обрати свого представника до комітету. Зазначений комітет повинен брати участь в обговоренні основних проблем громади, визначенні черговості й напрямів їх вирішення і фінансування, а також вимагати від керівництва громади чесності та відкритості обліку й звітування про використання коштів. Робота такого комітету дозволить кожному місцевому жителю отримати інформацію про черговість вирішення проблеми, напрями та обсяги витрачання бюджетних коштів.

Отже, бюджетна децентралізація є своєрідним інструментом контролю ефективності використання коштів через залучення громадськості до обговорення та прийняття рішень щодо напрямів використання коштів, відповідно, й перевірки звітів про їх використання. Лише мешканці територіальної громади, як ніхто інший, будуть шукати та приймати кращі рішення для своєї громади, тому що вони зацікавлені в її подальшому розвитку та поліпшенні рівня власного життя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищенаведене, варто зазначити, що для підвищення самостійності місцевих бюджетів як інструменту макроекономічного регулювання та реалізації державної регіональної політики, а також для продовження ефективного процесу децентралізації необхідно:

- налагодити систему інформаційно-роз'яснювальної підтримки та надання юридичної допомоги членам об'єднаних територіальних громад, органам місцевого самоврядування щодо визначення їхніх повноважень та функцій в бюджетному процесі, а також серед населення – щодо особливостей реформи та необхідності взаємодії з керівництвом громади для досягнення спільних цілей;

- пришвидшити завершення створення пакету законодавчо-нормативних документів з питань децентралізації, спрямованих на поєднання різних ресурсів (фінансових, адміністративних) для розв'язання спільних проблем соціально-економічного розвитку територій, які б підштовхнули та впорядкували розвиток громад;

- підвищити якість надання адміністративних послуг та кваліфікацію державних службовців на місцях;

- стимулювати сільські, селищні та районні ради до створення об'єднаних територіальних громад, адже вони прирівнюються за своїм бюджетним статусом до міст обласного значення, що дозволяє отримати більші фінансові можливості, об'єднання декількох територіальних громад в одну фінансово спроможну та самостійну;

- налагодити комп'ютерний моніторинг руху доходів та видатків територіальних громад для прозорості та ефективності використання бюджетних коштів територіальними громадами та уникнення зловживань на місцях;

- спрямувати зусилля на вирішення проблеми відповідності розмірів трансфертів реальним потребам територіальних громад;

- стимулювати населення регіонів до саморозвитку та самоорганізації, що є запорукою ефективного вирішення проблем на місцевому рівні, а органи місцевого самоврядування – до проведення політики підвищення ефективності видатків бюджету.

Таким чином, процес децентралізації влади, що триває, є запорукою успішного розвитку та процвітання України в перспективі, оскільки тільки органи місцевого самоврядування можуть ефективно вирішувати існуючі проблеми регіону та діяти в інтересах місцевого населення. Крім цього, децентралізація відіграє роль стимулятора посилення мотивації місцевої влади до нарощування дохідної бази місцевих бюджетів з одночасним ефективним вирішенням регіональних проблем.

1. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 8.04.2015 № 214 // zakon.rada.gov.ua.

Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8.04.2015 № 214 // zakon.rada.gov.ua.

2. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р // zakon.rada.gov.ua.

Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.04.2014 № 333-r // zakon.rada.gov.ua.

3. Бюджетна політика: прагматичні підходи до стратегічних рішень / К.В. Аврамченко та ін. – К.: СТ-ДРУК, 2016. – 112 с.

Biudzhetna polityka: prahmatychni pidkhody do stratehichnykh rishen / K.V. Avramchenko ta in. – K.: ST-DRUK, 2016. – 112 s.

4. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О.М. Бориславська та ін.; Центр політико-правових реформ. – К., 2012. – 212 с.
Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeiskykh krain ta perspektyvy Ukrainy / O.M. Boryslavska ta in.; Tsentr polityko-pravovykh reform. – K., 2012. – 212 s.
5. Децентралізація. Місцеві бюджети 159 об'єднаних територіальних громад: Фінансово-аналітичні матеріали // decentralization.gov.ua.
Detsentralizatsiia. Mistsevi biudzhety 159 obiednanykh terytorialnykh hromad: Finansovo-analitychni materialy // decentralization.gov.ua.
6. *Луніна І.О.* Бюджетна децентралізація: цілі та напрями реформ // Економіка України.– 2014.– №11. – С. 61–75.
Lunina I.O. Biudzhetna detsentralizatsiia: tsili ta napriamy reform // Ekonomika Ukrainy.– 2014.– №11. – S. 61–75.
7. Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні: Кол. монографія / За ред. М.І. Скрипниченко; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – К., 2015. – 544 с.
Modeli identyfikatsii makroekonomichnykh dysbalansiv v Ukraini: Kol. monohrafiia / Za red. M.I. Skrupnychenko; NAN Ukrainy, DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». – K., 2015. – 544 s.
8. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О.П. Кириленко та ін.; Асоціація міст України. – К.: ВІЕНЕЙ, 2015. – 396 с.
Planuvannia ta upravlinnia finansovymy resursamy terytorialnoi hromady / O.P. Kyrylenko ta in.; Asotsiatsiia mist Ukrainy. – K.: VIENEI, 2015. – 396 s.
9. Регіональна статистика // Державна служба статистики України // www.ukrstat.gov.ua.
Rehionalna statystyka // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy // www.ukrstat.gov.ua.
10. *Станкус Т., Матвєєва В.* Бюджетний процес. Державні закупівлі в органах місцевого самоврядування. – Х.: Фактор, 2016. – 112 с.
Stankus T., Matvieieva V. Biudzhetni protses. Derzhavni zakupivli v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia. – Kh.: Faktor, 2016. – 112 s.
11. *Сторонянська І.З., Бенівська Л.Я.* Фінансова спроможність регіонів у контексті бюджетно-податкової децентралізації // Фінанси України.– 2015.– №6. – С. 44–57.
Storonianska I.Z., Benivska L.Ya. Finansova spromozhnist rehioniv u konteksti biudzhetno-podatkovoi detsentralizatsii // Finansy Ukrainy.– 2015.– №6. – S. 44–57.